

KÍNAI ÁLDÁS VAGY KÍNAI ÁTOK AFRIKÁBAN?

RIGÓ MÁRTI

Kivonat: Az afrikai kontinens újbóli felértékelődését nemcsak az ásványkincsek feltárása és biztonságpolitikai aspektusok motiválták, hanem a Kínai Népköztársaság megjelenése a területen, amely kihívás elé állítja nemcsak a nyugati államokat és az eddigi diskurzusokat Afrika jövőjéről, hanem magát a kontinenst is, amelynek el kell döntenie milyen fejlődési úton halad tovább. Ebben a kontextusban kérdőjeleződik meg Peking szerepe, amelyet lehet egy győztes-győztes kapcsolattal leírni az afrikai államokkal és norma teremtőként jellemezni, vagy az érdekek dominanciáját kell a kínai érdeklődés mögött látni, amelynek következtében ez a hányatott sorsú kontinens ismét a nagyhatalmak játszóterévé válik.

Kulcsszavak: Kína – Afrika – Nyugat – Második versenyfutás

Vázlat:

1. Második versenyfutás
2. Kínai-afrikai kapcsolatok történelmi háttere
3. Nyugat problémája Kína Afrika-politikájával
4. Előadás ismertetése
5. Az előadáson túl
6. Konklúzió

*

Az írás *Daniel Large*¹ előadása² alapján készült, melyet december 6-án tartott a *Közép-Európai Egyetemen*.

Zambia rézbányái, Gabon vasércce vagy Angola, Csád, Szudán és Etiópia olajkészletei iránt egy második versenyfutás alakult ki Afrikáért. A *second scramble* többféle értelmezésben jelenik meg a szakirodalomban. Egyfelől négy kenyai professzor szerint a kontinens önmaga problémái felé való fordulásaként kell, hogy értelmezzük, míg mások Kína, Brazília, India megjelenésével azonosítják a fogalmat (*Búr 2008:1*). A jelenlegi „kolonizációs törekvéseknél” szakosodás figyelhető meg a nyersanyagok iránt, példaként említve a kőolaj, az urán, a gyémánt és a koltán kiemelt szerepét, míg az 1880-as évek folyamán végbement kolonizációs törekvéseknél emberi erőforrás transzferről kell beszélnünk. Az újbóli felértékelődést az ásványkincsek mellett 2001. szeptember 11. hozta el az Amerikai Egyesült Államok és az Európai Unió szemléletében, mivel a függetlenség elnyerése után nem ment végbe a demokratizálódás folyamata az afrikai államokban, az államok nagy többségében a helyi elit kezében maradt a politikai irányítás és a legkorruptabb országok listáján is előkelő helyet foglalnak el, amely jogos aggodalommal tölti el a nyugati külügyi és biztonsági szakértőket. Ennek ellensúlyozására a Nyugat a kontinens közös törekvéseit, mint például: az Afrikai Uniót, az Új Partnerség Afrika Fejlesztésére (NEPAD) és az Afrikai Reneszánsz Programot anyagilag támogatja. George W. Bush elnök nevével fémjelzett „*egyetlen kontinenst sem hagyunk hátra*” politika kiterjedt együttműködést ígért Afrika vonatkozásában, ennek ellenére a felértékelődést nem nevezhetjük igazi áttörésnek, mivel az csak az Amerikai Haderő Európai Parancsnokságának Algériával, Malival, Mauritániával, Nigerral és Csáddal közös kiképzési programokban jelent eddig meg. (*Búr 2008: 3*). A kapcsolatok felmelegítésének hátterében természetesen nemcsak a lelkiismeret furdalás áll a rabszolga-kereskedelemmel kapcsolatos idők miatt, hanem a segélyekkel könnyebben megteremtődnek a feltételek az emberi jogok és törvények tiszteletben tartására, amellyel valóban el lehet érni, hogy a 21. század Afrika százada legyen, elkerülve azt, hogy a terrorista csoportok kiképző és rejtékhelyeket találjanak maguknak a kontinensen. Az afrikai téma újbóli beemelését a politikákba Kína növekvő érdeklődés a kontinens irányába

¹ A Keleti és Afrikai Tanulmányok Iskolájának (SOAS, Londoni Egyetem) utolsó éves PhD hallgatója.

² A norms maker in the making? China and the liberal peace in Africa (Norma készítő a készítésben? Kína és a liberális béke Afrikában)

is segítette, amely egy részről a természetes erőforrások, ásványkincsek és energiahordozók jelentős részének a beszerzésével indokolható. Másrészről a kínai „puha erő-szellemi tényezők” fegyvertárát szélesítik az afrikai államokkal fenntartott kapcsolatok, mivel a nemzetközi tekintély arányosan nő a baráti országok számával, amely a kínai segélyezési politika mögött jelentősen megtalálható.

A Kínai Népköztársaság megjelenése a kontinensen régebbi, mint a második versenyfutás fogalma. Már 1418-ban *Cheng Ho*, a híres kínai hajós elérte a szuahéli partvidéket, amelynek „emlékét” a Pate-szigeten élő famaó nép őrzi, akik úgy tartják, hogy a flotta egy zátonyra futott hajójának matrózaitól származnak (*Tarrósy 2008:82*). A kapcsolat történelmi alapját az 1955-ös bandungi konferenciára vezetik vissza, mivel az ott elfogadott *tíz elv*³ adja a mai napig a kínai-afrikai kapcsolatok keretét. Az 1960-as és 1970-es években a kínai Afrika-politikát a diplomáciai kapcsolatok számának növekedése, és ezzel együtt a Kínához hű afrikai államoknak nyújtott fejlesztési és támogatási projektek⁴ nagy számával jellemezhetjük. A kapcsolatok egyik része az 1989-es Tienanmen téri mézszárlás után megszakadtak, mivel Afrikában féltek a Nyugat elítélésétől és így a segélyek apadásától, másik részük viszont nem ítélte el Pekinget a véres fellépésért, így innen számíthatjuk az afrikai-kínai kapcsolatok új korszakát. Az újbóli kapcsolatfelvétel az 1990-es évek közepétől, a Kínában lezajlott gazdasági modernizáció révén kezdődhetett meg, amelynek háttérében a fenntartható gazdasági fejlődés és politikai célok játszanak jelentős szerepet. Kína Afrika-politikájában Tajvan kérdése jelentős helyet foglal el, mivel a szigettel diplomáciai kapcsolatokat ápoló kéttucatnyi állam harmada afrikai ország⁵ (*Búr 2008:3*), illetve Japán állandó ENSZ BT-tagság megszerzésére vonatkozó ambícióinak megfékezését próbálja gátolni az új afrikai kapcsolataival (*Vári 2009:226*). Azonban a segélyek nagy része gazdasági érdekek miatt kerül „kiosztásra”. Az 1990-es évek gyors gazdasági fellendülése folyamán Peking energiaszükséglete évről-évre rohamosan nő. Mivel ezt az éhségét saját és ázsiai forrásokból nem képes biztosítani, az afrikai kontinens felé fordul.

Kína legnagyobb kereskedelmi partnerei a kontinensen Angola és Szudán. A két állam területén a mai napig konfliktusok vannak és a szűk elit vezetői a korrupció élenjárói. Az *Amnesty International* így kommentálta a kínai tevékenységet a két állam területén 2006 júniusában: Kína fegyvereket szállít az emberi jogokat szisztematikusan megsértő országokba példaként említve Szudánt és a Darfúr régiót, amelyre Peking válasza az volt, hogy az üzlet az üzlet, valamint az emberi jogokról más nézeteik vannak, mint az amerikai szövetséges nézetek által vallottak (*C. Lee-Melber-Sanusha-Taylor 2007:47*). Kína beruházásait és segélyeit nem köti az emberi jogok és a demokrácia védelméhez, nem kívánja megváltoztatni az adott ország politikai rendszerét. Kína és az afrikai államok azt hangoztatják nyilatkozataikban, hogy saját bőrükön tapasztalták a gyarmatosítás negatív hatásait, emiatt „*joggal vehetnek fel kritikus álláspontot a fejlett nyugati világ emberi jogokat és demokratikus berendezkedést bíráló megjegyzéseivel szemben*” (*Kiss-Tétényi 2009:267*). Ez az egyik ok, a korrump kormányok támogatása és így a demokrácia csírának az elfojtása az afrikai kontinensen, amellyel Peking kivívta a Nyugat ellenszenvét. A másik pedig az így kialakult gazdasági térnyerés az Egyesült Államokkal és az Európai Unióval szemben, amely így presztízavesztést is jelent a világ vezető államainak. *Angela Merkel* német kancellár 2006-ban így nyilatkozott Kína Afrika-politikájával kapcsolatban: „*Nekünk, európaiaknak nem szabad az afrikai kontinentet a KNK-ra hagynunk, állást kell foglalnunk Afrika ügyében.*”⁶

Daniel Large előadása e gondolat mentén halad, mivel meglátása szerint a kínai befektetések valóban nagy része a törékeny, konfliktusos afrikai államokba történik, amely rombolja Peking reputációját a nemzetközi közösség szemében, de ő ezt optimista szemszögből vizsgálja. Hangsúlyozza, hogy a csádi, szudáni problémák a hatalmas kínai befektetések miatt az ázsiai államot is érintik és pont ezért Peking napirendjén tudja tartani az Egyesült Nemzetek Szervezetében az ezekhez kapcsolódó témákat, így a köztudatból soha nem kerülhetnek ki. Ezenkívül Large az előadásában a humanitárius intervenció kérdését is két megközelítésből vizsgálta meg. Morális szemszögből liberális nyugati ideológiaként jellemezte, amely a globalizációt mélyíti el, erősítve a társadalmi ellentéteket, segíti a piacszerzést és az emberi jogok tiszteletben tartásának a táptalaját képezheti. Gyakorlatban megvizsgálva ezt a kérdéskört ellen-reaktív tartja bármilyen humanitárius beavatkozást, mivel eddig egyik ilyen irányú próbálkozás sem nevezhető sikeresnek, hanem inkább a Nyugattal szembeni ellenállást fokozta. Ezzel szembe lép fel Kína, aki a

³ A *tíz elv*: alapvető emberi jogok tiszteletben tartása; területi sérthetlenség és szuverenitás; az emberek és nemzetek egyenlősége; kollektív nemzeti védekezés; lemondás az agresszióról; lemondás az erőszak alkalmazásáról; tömbön kivüliség elve; belügyekbe be nem avatkozás; kölcsönös érdekek és együttműködés elősegítése; nemzetközi jog és elkötelezettség tiszteletben tartása.

⁴ 1967-ben Kína megállapodást kötött Tanzániával és Zambiával a Tanzam vasútvonal megépítéséről. (*Tarrósy 2008:83*)

⁵ Burkina Faso, Csád, Gambia, Bissau-Guinea, Sao Tomé és Príncipe, Szenegál, Szváziföld

⁶ Elérhető: http://www.atimes.com/atimes/China_Business/HK17Cb03.html (Letöltve: 2012.11. 2.)

harmóniát és stabilitást hirdeti, megelégtelve az eddig meghozott szabályok követését, saját normák alkotásába kezd az afrikai kontinenssel karöltve. Egy gyakorlatiasabb, pragmatikusabb politikát alkalmaz az afrikai államokkal, szemben a nyugati sokszor brutális fellépésekkel. Így az előadó arra a konklúzióra jut, hogy a kínai politikában fontos szerepet tölt be a nemzetközi fejlesztés, és ott próbálnak meg sikeres fejlesztéseket végrehajtani, ahol a Nyugat nem hajlandó vagy elbukott. Mindezt nemcsak a pragmatikus megközelítése miatt tudja sikerre vinni, hanem a nyugati államok hitelesség-deficite miatt, amelyet a történelmi tények támasztanak alá az afrikai államok szemében. Végezetül kiemeli, hogy a Nyugat aggodalma nem is biztos, hogy a térvész miatt alakult ki, hanem presztízse szenvedett csorbát, mivel a kínai fejlődési modell sokkal vonzóbb alternatíva lett az afrikai kontinens szemében, mint a nyugati, amely miatt a Dél-Dél kooperáció még jobban megerősödhet, egy erő elmozdulást jelentve a mai nemzetközi viszonyok szerkezetében.

Az előadás kapcsán olyan kérdések merültek fel a szerzőben, hogy a kínai modell valóban képes-e egy fejlődési modellt mutatni Afrikának, vagy ez csak egy üres kijelentésnek tekinthetjük, amely mögött a Sinopec és a CNPC kínai olajipari vállalatok és ezzel együtt Peking érkei jelennek meg. *Lebogang Rasethaba* egy fiatal afrikai film producer, aki ösztöndíjjal több időt töltött már el Kínában, egy részről a kínai modell átvételében látja az afrikai kontinens felemelkedésének a kulcsát, és hangsúlyozza a kínai kapcsolatok előnyös oldalát; az ösztöndíj lehetőségeket az afrikai diákoknak és engedékenyebb munkavállalási és letelepedési politikát folytatnak az afrikai munkavállalókkal szemben, amelyek nagymértékben különböznek a nyugati restriktív szabályozásoktól.⁷ Hu Csin-tao hasonló álláspontot képvisel, ő a kínai-afrikai kapcsolatok elmélyítésének fontosságát azért hangoztatja, hogy a nemzetközi kapcsolatokban mutatkozó gyakorlat ellen képesek legyenek közösen tenni, vagyis, hogy meggátolják, hogy „a nagy erőszakkal kényszeríti a kicsit, az erős dominál a gyenge felett és a gazdag elnyomja a szegényt.”⁸

*Hans Morgenthau*nak a nemzetközi kapcsolatok realista iskola képviselőjének a gondolatával élve az államférfinak egyszerre kell képviselnie a helyes külpolitikát és képesnek kell lennie megszerezni a közvélemény támogatását a saját elképzeléseihez. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy az államok közötti kapcsolatok felszínén, a retorikában a külpolitika területén dolgozó politikusok az értékeket hangoztatják, az etikus külpolitika szükségességét emelik ki, és írják fel zászlajukra az olyan hangzatos kifejezéseket, mint az emberi jogok, vagy a humanitárius intervenció. Azonban a színpalak mögött az érdekek dominálnak, az önérdekkövetést tartják a külpolitika legfontosabb feladatának, mivel az állam hatalmának megőrzése, javítása, sőt fennmaradása a legfontosabb cél. Emiatt a realista megközelítés miatt nehéz azonban úgy szemlélni a kínai térnyerést, amely mindenkinek gazdagságot és prosperitást hoz, ehhez hozzátevé azt a kérdést is, hogy vajon Afrika akarja-e a kínai segítséget. Az elmúlt évek ugyanis néhány esetben megkérdőjelezték az afrikai megelégedettséget a kínai befektetések kapcsán, példaként említve a zambiai 2006-os választáson *Michael Sata* jelszavát: „Zambiáért a zambiaiaknak”. Kína veszélyként való definiálását Afrikára nézve az előnytelen versenyhelyzet kialakulásával lehet magyarázni, a zambiai esetben a kínaiak nem vették figyelembe a zambiai munkajogot és ez gerjesztette az indulatokat (*Rowan 2007:62*). Zambiában azóta szinte folyamatosak a Kína-ellenes megnyilvánulások, amelyeknek a legfőbb követelése az emberhez megfelelő munkavállalási kondíciók megerősítése, mivel a bányákban – Zambia déli tartományának a vezetőjének a szavaival élve – „a zambiai munkásokat állatként kezelik a bányákban, senkinek sincs munkaszerződése, csak napszámok vannak és a rabszolgákéhoz hasonló béreket kapnak”.⁹ A mozgalom érthető, mivel ha Kína valóban hosszú távon szeretné támogatni a kontinens, akkor elkötelezné magát a jogbiztonság mellett, amellyel az intézményi változások hosszú távon segítenék Afrikát (*Kiss-Tétényi 2009:270*).

Azonban azt nem szabad elfelejteni, hogy amíg az Európai Unió és az Egyesült Államok a 2008-as gazdasági válság kirobbanása óta csökkentette segélyeit az afrikai kontinens irányába, addig a kínai-afrikai kereskedelem az elmúlt négy évben megháromszorozódott. Emellett gyakran a Nyugat szemére vetik, hogy segélyeit iskolák és kórházak építésére adja, ahelyett, hogy nagyobb, infrastrukturális projektekbe fektetne bele. *Wolfgang Fengler*, a Világbank közgazdásza ezt a következő logikával próbálta magyarázni:

⁷ James Melik (2012): Africa and China – Workers face clash of cultures.

Elérhető: <http://www.bbc.co.uk/news/business-20693119> (2013.01.12.)

⁸ „...the big bullying the small, the strong domineering over the weak and the rich oppressing the poor”. China lends Africa \$20bn to defend against Western 'bullying'. Elérhető: <http://www.telegraph.co.uk/finance/china-business/9410707/China-lends-Africa-20bn-to-defend-against-Western-bullying.html> (Letöltve: 2013.01.12.)

⁹ „Sambische Arbeiter werden dort wie Tiere behandelt. Niemand hat einen Arbeitsvertrag, es gibt nur Tagelöhner. Und sie erhalten Sklavenlöhne.” Horand Knaup (2010): Chinas Rolle in Africa – Ansturm der gierigen Helfer. Elérhető: <http://www.spiegel.de/politik/ausland/chinas-rolle-in-afrika-ansturm-der-gierigen-helfer-a-728609.html> (2013.01.12.)

„A nyugati adófizetők felé igen nehezen lehetne kommunikálni, hogy inkább a kikötők fejlesztésére fordítanak pénzt, mint iskola építésére.”¹⁰

Konklúzió

A nyugati érdekek és értékek sérülése vitathatatlan a kínai térnyerés következtében az afrikai kontinensen, azonban a statisztikai adatok még mindig nem adnak okot a teljes aggodalomra. A problémát a presztízs veszteség jelenti, illetve az a biztonság politikai kihívás, hogy Kína olyan államokba fektet, ahol földbe tiporják az emberi jogokat és a hatalom a hadurak kezében van, egy ilyen állapot pedig a terroristák melegágyává válhat. Ahhoz, hogy a Nyugat újra képes legyen megfelelő hangon és politikával szólni Afrikához, változtatnia kell. Egy részről a jövőbeli erőviszonyok esetleges elmozdulása miatt, illetve azért is, mert ebben a csatában nemcsak a nyugati értékek szenvednek vereséget, hanem az érdekek is. Afrika pedig ennek fényében továbbra is a nagyhatalmak terepasztalává válik.

Irodalom

- Búr Gábor (2008): The second scramble - a második versenyfutás Afrikáért. *Külügyi Szemle*, tél
- C. Lee, Margaret, Melber, Henning, Naidu, Sanusha, Taylor, Ian (2007): China in Africa. Nordiska Afrikainstitutet, Uppsala. Elérhető: <http://nai.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2:240876> (2012.12.02.)
- Erling, J. és K. Putzier (2012): Chinesische Investoren kaufen halb Afrika ab. <http://www.welt.de/wirtschaft/article108336350/Chinesische-Investoren-kaufen-halb-Afrika-auf.html> (2013.01.12.)
- Kiss Judit és Tétényi András (2009): Kína politikai és gazdasági érdekei Fekete-Afrikában. In: Inotai András és Juhász Ottó (2009): *A változó Kína* I., II., III., IV. Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutatóintézet, Miniszterelnöki Hivatal, Budapest
- Knaup, Horand (2010): Chinas Rolle in Africa – Ansturm der gierigen Helfer. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/chinas-rolle-in-afrika-ansturm-der-gierigen-helfer-a-728609.html> (2013.01.12.)
- Melik, James (2012): Africa and China – Workers face clash of cultures. Elérhető: <http://www.bbc.co.uk/news/business-20693119> (Letöltve: 2013.01.12.)
- Rowan, Chris (2009): The China-Afrika Partnership. *Contemporary Review*, tavasz 1692. szám 291. évfolyam
- Tarrósy István (2008): Sino-afrikai kapcsolatok a világpolitika rendszerében. Kölcsönös hasznok és lehetőségek a 21. században. *Külügyi Szemle*, tél
- Telegraph (2012): China lends Africa \$20bn to defend against Western 'bullying'. <http://www.telegraph.co.uk/finance/china-business/9410707/China-lends-Africa-20bn-to-defend-against-Western-bullying.html> (2013.01.12.)
- Vári Sára (2009): A nemzetközi segélypolitika és Kína elvei, érdekei. In: Inotai András és Juhász Ottó (2009): *A változó Kína* I., II., III., IV. Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutatóintézet, Miniszterelnöki Hivatal, Budapest.

*

<http://www.southeast-europe.org>
dke@southeast-europe.org

© DKE 2012

Figyelem! Kedves kutató! Ha erre a tanulmányunkra hivatkozik, vagy idézi annak egy részét, kérjük, küldjön erről egy email-t a főszerkesztő részére a dke@southeast-europe.org címre. *A tanulmányt a következőképpen idézze:*

Rigó Márta: kínai áldás vagy kínai átok Afrikában? *Délkelet-Európa – South-East Europe International Relations Quarterly*, Vol. 3. No. 4. (2012 tél) 4 p.

Együttműködését köszönöm. *A főszerkesztő.*

¹⁰ "Man kann den westlichen Steuerzahlern nur schwer vermitteln, dass man lieber in Hafenlogistik investieren als eine Schule bauen sollte". J. Erling und K. Putzier (2012): Chinesische Investoren kaufen halb Afrika ab. Elérhető: <http://www.welt.de/wirtschaft/article108336350/Chinesische-Investoren-kaufen-halb-Afrika-auf.html> (2013.01.12.)